

УДК 351.824.1(477)

О. Я. Тронь

аспірант кафедри економічної політики та врядування
Національної академії державного управління при Президентові України

СФЕРА ВИКОРИСТАННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

У статті проаналізовано стан функціонування сфери використання паливно-енергетичних ресурсів (далі – ПЕР), акцентовано на дієвості та основних недоліках її державного регулювання, зосереджено увагу на проблемних питаннях, які існують у цій сфері та на які необхідно звернути увагу в процесі її реформування в умовах розвитку ринкових механізмів, визначено основні завдання, що необхідно досягти при удосконаленні системи державного регулювання сфери.

Визначено шляхи удосконалення системи державного регулювання сфери та сформовано основні індикатори ефективності, досягнувши яких, можна створити конкурентне середовище у сфері використання ПЕР. Напрацьовано пропозиції щодо можливих напрямів подальшого удосконалення функціонування сфери в умовах ринкових відносин з урахуванням необхідності підвищення ефективності використання палива та енергії.

Ключові слова: паливно-енергетичні ресурси, державне регулювання, ринкові механізми, конкурентне середовище, сфера використання, енергоефективність.

Постановка проблеми. Ринок використання ПЕР в Україні є одним із пріоритетних видів ринкових відносин, який одноосібно визначає особливості розвитку вітчизняної економіки. Саме тому цей ринок створює передумови, в яких розвиваються інші галузі та сфери економічної діяльності. Держава, своєю чергою, намагається його регулювати, підганяючи під власні критерії розвитку, що спричиняє дисбаланс взаємовідносин між стабільністю економічних процесів у конкурентному середовищі та процесів розвитку відповідних сфер діяльності. Намагаючись згладити цей дисбаланс, держава за допомогою наявних у неї механізмів регулювання створює прецедент, коли відрегульовані процеси ігноруються ринком як такі, що не є конкурентними та не можуть забезпечити на відповідному рівні темпи розвитку як економіки загалом, так і відповідних галузей та сфер діяльності. Такий стан справ призводить до застійних процесів та, як наслідок, до руйнації відповідних ринків.

Ні для кого не є новиною, що сфера використання ПЕР є однією з найбільш енергозатратних саме через такі експерименти. Це означає, що потенційно величезна сфера потребує швид-

кого розвитку ринкових механізмів, а також удосконалення державних регуляторних функцій. Для її розвитку та забезпечення відтворювання основних фондів суб'єктів господарювання, які працюють на ринку, необхідний постійний приплив інвестицій. Кількісне зростання інвестицій, їх спрямування в різні сфери діяльності залежать від правильної регуляторної політики держави.

Однак, на жаль, необхідно констатувати факт, що роль державних інституцій не є стабілізуючим фактором на паливно-енергетичному ринку країни. Досі триває бюрократична тяганина з вирішенням питання демонополізації ринку та запровадження прозорих конкурентних відносин, нав'язування державою державних регуляторних функцій, які не сприяють розвитку сфери та залученню інвестицій, а лише консервують ситуацію та провокують посилення монопольного становища підприємств сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальне розроблення теоретичних заasad реформування сфери використання ПЕР здійснили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Основу для наукових досліджень цієї проблематики сформували такі відомі науковці, як В.

Романеско, Г. Третяк, О. Дейнека, Д. Конник [1] тощо. Досить масштабно охарактеризовано та науково обґрунтовано причини виникнення проблем у сфері використання ПЕР у наукових працях В. Немцова, А. Новицького, Я. Жаліло, І. Чукаєва, Б. Коробко, Л. Мірошниченко [4] тощо. Питання державного регулювання у сфері використання ПЕР досить активно опрацьовуються такими знаними зарубіжними фахівцями, як Ф. Еддауді та Р. Гленом.

З наукової точки зору сфера використання ПЕР як складова частина економіки країни є досить цікавим напрямом вивчення та аналізування, оскільки згідно з інституціональним підходом ця сфера являє собою сукупність різнопланових складових елементів, які утворюють єдиний механізм взаємодії, що становить певну специфічну структуру. Саме тому сферу використання ПЕР можливо охарактеризувати як сукупність компонентів, які характеризуються, відповідно до наукових напрацювань Т. Тищука, Ю. Харазішвілі та Т. Савченко [8], за: наявністю чинників, що об'єднують параметри попиту та пропозиції на паливо та енергію; наявністю або відсутністю покупців та продавців на ринку; обсягом обігу палива та енергії на ринках за відповідний період; ефективністю використання ПЕР; своєчасністю коригування цін і тарифів; рівнем забезпеченості попиту якісними ПЕР; наявністю або відсутністю ефективних механізмів державного регулювання сфери на ринках.

Крім того, актуальними є результати дослідження О. Іванова, М. Земляного, О. Савицької та А. Шевцова [11] стосовно процесів, що відбуваються в сфері, особливо в процесі демонополізації ринків, а саме щодо: збалансованості попиту і пропозиції ПЕР; кількісних показників втрат і понаднормативних витрат палива та енергії при їх використанні; рівня конкурентоздатності сфери використання ПЕР; готовності суб'єктів ринку до цінової та тарифної політики, що пропонуються ринком; доцільності або недоцільності використання державою певних регуляторних функцій у сфері використання ПЕР.

У працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців розкриваються різні підходи та механізми удосконалення системи державного регулювання, реформування сфери використання ПЕР, демонополізації ринків палива та енергії, утім, питання комплексності наукових підходів щодо вивчення цієї проблематики у пострадянських країнах в умовах наявних викликів та загроз розглядаються побіжно, без відповідного

поглибленого аналізу ситуації, що не сприяє глибокому розумінню ситуації та зміні суспільного мислення щодо ефективності використання палива та енергії та необхідності в умовах кризових явищ в економіці України проводити ефективні та системні реформи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення поглибленого аналізу ситуації в сфері використання ПЕР та напрацювання можливих шляхів удосконалення системи її державного регулювання, а також розроблення нової парадигми взаємовідносин в умовах демонополізації ринків з урахуванням особливостей наявного державницького підходу до сфери використання ПЕР як об'єкта державного регулювання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Актуальність подальшого реформування механізмів державного регулювання сфери використання ПЕР набуває неабиякого значення в контексті надзвичайно стрімкого розвитку процесів переорієнтування паливно-енергетичних ринків, зміни суспільного мислення щодо ефективності використання палива та енергії та необхідності в умовах кризових явищ в економіці України проводити ефективні реформи.

Будь-які відносини у сфері використання ПЕР є ефективними лише тоді, коли суб'єкти та об'єкти тісно взаємодіють між собою, оскільки вони є обов'язковими елементами цілісної системи відносин, яка діє у взаємозв'язку та взаємозалежності усіх її елементів, кожен з яких має свої ознаки [6]. Сфера використання ПЕР є досить специфічним видом ринку, на якому основним і єдиним елементом правовідносин є ресурс, який має особливість постійно змінювати свою вартість залежно від кон'юнктури ринку. У сучасній світовій енергетиці до складу ПЕР належать практично усі відомі людині види палива та енергії незалежно від того, створені вони людиною чи природою. Разом із тим у наукових джерелах розділяють поняття «паливо і енергія» та «паливно-енергетичні ресурси». Під поняттям «паливо і енергія» розуміють вторинні ресурси, які вироблені шляхом повного видозмінення ресурсів, видобутих із копалин або з інших природних джерел (електрична енергія, теплова енергія, альтернативні види палива, відновлювані джерела енергії). Під поняттям «паливно-енергетичні ресурси» розуміють усі ресурси, які добуті з надр землі та не підлягають повному видозмінненню (газ, нафта, вугілля) [10].

У сфері використання ПЕР основними механізмами державного регулювання є прямі та

непрямі механізми. До прямих механізмів належать державні інвестиції (субсидії та фінансова підтримка з державного бюджету), цінове та тарифне регулювання, введення в дію норм, стандартів, державний контроль та нагляд тощо. Іншими словами, прямі механізми державного регулювання націлені на жорстке регулювання діяльності суб'єктів господарювання у зазначеній сфері, що призводить до спотворення та мінімізації впливу ринкових регуляторних механізмів.

Непрямі механізми державного регулювання являють собою інструменти та засоби впливу держави на суб'єктів господарювання, які дають змогу вирішити поставлену мету без прямого втручання державних інституцій у діяльність сфери. Непрямим механізмом не можна вважати жоден з інструментів державного регулювання, які досить активно використовуються у зазначеній сфері. Як бачимо, у сфері використання ПЕР основою державної регуляторної системи є прямі механізми державного регулювання, що є однією з причин того, що сфера використання ПЕР є однією з найбільш зрегульованих та енергозатратних [2]. Це означає, що потенційно величезна сфера потребує швидкого розвитку, а також удосконалення державних регуляторних функцій. Для її розвитку та забезпечення відтворювання основних фондів суб'єктів господарювання, які працюють на ринку, необхідний постійний приплив інвестицій. Однак, порівняно з іншими державами, об'єм інвестування у сферу використання ПЕР є незначним. Наприклад, приплив у 2015 р. іноземних інвестицій до енергетичного сектору Австрії більший у 12 разів, ніж до України, а в такі країни, як Хорватія, Румунія, Чорногорія, – в 5–7 разів [7].

Система державного регулювання сфери використання ПЕР є складовою частиною системи державного регулювання економіки країни. Ця система охоплює практично весь спектр взаємовідносин, що пов'язані між собою за змістом, суттю, функціоналом, а також за механізмами регулювання та інструментарієм, за допомогою якого здійснюються регулюючі процеси. У сфері використання ПЕР складовими елементами її регулювання є суб'єкти та об'єкти відповідної направленості. Так, суб'єктами цього процесу є державні органи виконавчої влади, які наділені відповідними регулюючими функціями та здійснюють їх відповідно до покладених на них законодавством повноважень. Об'єктом держав-

ного регулювання є сфера використання ПЕР як цілісна складова частина економіки, так і окремі її сегменти (елементи) [3].

Особливе місце в системі державного регулювання сфери займають суб'єкти господарювання (виробництво та послуги). Вплив державних регуляторних функцій на цей об'єкт регулювання досить значний, оскільки виробництво завжди асоціювалося з великими втратами палива та енергії при виробництві продукції. Це пов'язано, насамперед, із використанням енергоємного обладнання та матеріалів, великим зносом основних фондів, які задіяні в процесі виробництва, використанням неякісного палива, значними втратами енергоресурсів під час виробництва одиниці відповідної продукції (послуг) тощо. Такий стан справ зумовлено, насамперед:

- відсутністю обігових коштів у суб'єктів господарювання, необхідних для модернізації виробництв;
- наявністю недієвої законодавчої бази у цій сфері, що сприяє можливості не перекидати понаднормативні втрати на збитки суб'єктів господарювання, а закладати їх у собівартість продукції;
- непрозорими механізмами роздержавлення суб'єктів господарювання (продаж, концесія, приватизація тощо) без закладення в договори чітких зобов'язань для нових власників щодо проведення модернізації основних фондів власним коштом та у відповідні терміни;
- монопольним становищем суб'єктів господарювання сфери та, у зв'язку з цим, відсутністю можливості їх ринкового регулювання;
- відсутністю стимулів для підвищення енергоефективності при використанні палива та енергії [5].

Досить важливим державне регулювання залишається для населення. Нині його вплив поширюється практично на усі життєві цикли суспільства і являє собою цілісну систему. Державне регулювання сфери використання ПЕР полягає у налагодженні взаємовідносин між державою та населенням щодо:

- створення умов для надання якісних та своєчасних послуг;
- перерозподілу частини вартості отриманих послуг;
- встановлення рівня максимальної ефективності електроприладів побутового призначення;
- надання фінансової підтримки з боку держави;
- забезпечення дієвим законодавством.

Таке регулювання, насамперед, знижує соціальну напругу в суспільстві та сприяє дотриманню паритету між виробниками послуг та особами, що їх використовують в частині щодо цінової та тарифної політики, а також можливості отримання послуг за невеликою їх вартістю для малозабезпечених громадян. Регуляторна політика держави ґрунтується на встановлених Конституцією України та відповідними законодавчими актами принципах (економічної доцільності; соціальної справедливості; соціального партнерства; субсидіарності) [9].

Водночас велике занепокоєння викликає відсутність чіткої позиції держави в частині щодо визначення енергоємності технологічних процесів виробництва продукції та послуг, результатом чого має стати встановлення для суб'єктів господарювання граничних показників енергоємності технологічних процесів виробництва одиниці продукції та послуг на основі розрахунків за технічними характеристиками обладнання. Встановлення згаданих показників спонукало б власників суб'єктів господарювання сфери до технічної модернізації та оновлення основних фондів, що, своєю чергою, призвело б до суттєвого зменшення державних регуляторних функцій для населення.

На жаль, роль державних інституцій не є стабілізуючим фактором на паливно-енергетичному ринку країни. Досі триває бюрократична тяганина з вирішенням питань демонополізації ринку та запровадження прозорих конкурентних відносин, нав'язування державою об'єктам регулювання державних регуляторних функцій, які не сприяють розвитку сфери та залученню інвестицій, а лише консервують ситуацію та провокують посилення монопольного становища підприємств сфери.

Розвиток сфери використання ПЕР безпосередньо має бути пов'язаний із розвитком товарного виробництва й уособлювати специфіку та умови його функціонування.

На нашу думку, державна регуляторна політика в сучасних економічних умовах має базуватися на принципах:

- ефективності державного регулювання відносин державних інституцій та суб'єктів господарювання і населення;
- оптимального поєднання державного та ринкового регулювання;
- державної підтримки та стимулювання розвитку;
- прозорості формування цінової та тарифної політики;

- забезпечення захисту прав та інтересів споживачів;

- взаємної відповідальності суб'єктів господарювання і населення за якісне постачання палива та енергії та своєчасну її оплату;

- додержання стандартів, правил і норм суб'єктами господарювання;

- сприяння розвитку конкурентних відносин на ринку.

Основними пріоритетами реалізації державної регуляторної політики має стати забезпечення:

- стимулювання ефективного використання ПЕР на рівні споживачів, формування енергоефективної свідомості у суспільстві;

- стимулювання підвищення ефективного використання ПЕР;

- зниження втрат енергії при її передачі та використанні;

- забезпечення повноти та прозорості обліку всіх форм енергії та ПЕР;

- оцінка за критеріями енергоефективності енергетичного балансу України.

Головними напрямками підвищення ефективності використання ПЕР мають стати:

- використання електроенергії з високими показниками енергоефективності;

- скорочення обсягів використання палива та енергії домогосподарств на потреби опалення;

- повнота та прозорість обліку усіх форм палива та енергії під час їх використання;

- підвищення ефективності використання палива та енергії суб'єктами господарювання, насамперед, у електроенергетиці та теплопостачанні;

- скорочення витрат енергії у системах транспортування, розподілу та використання електричної та теплової енергії;

- впровадження системи енергетичного менеджменту.

Дотримання цих рекомендацій дасть змогу створити підґрунтя для запровадження взаємопов'язаних та взаємозалежних чинників, що забезпечать організаційну складову частину розвитку суб'єктно-об'єктних відносин на ринку ПЕР та створять передумови для уніфікації державних регуляторних функцій з урахуванням необхідності переходу до ринкових механізмів регулювання в сучасних економічних умовах.

Висновки і пропозиції. Вищевикладене свідчить про наявність низки проблем у сфері використання ПЕР, які потребують невідкладного вирішення. Саме тому набуває актуальності доцільність

подальшого дослідження зазначеної сфери в умовах необхідності зміни чинних форм державного регулювання, що має неабияке значення в процесі реформування як економіки країни загалом, так і її галузей і сфер економічної діяльності.

Необхідно констатувати той факт, що сфера використання ПЕР передбачає, насамперед, її системний аналіз: по-перше, як складової частини економіки країни загалом у контексті розвитку відповідних галузей та сфер економічної діяльності зокрема; по-друге, як окремої, уособленої сфери, яка має певні тенденції розвитку, але не має системності та можливості ринкового розвитку; по-третє, як закритої, жорстко монополізованої системи, що перебуває у тісній взаємодії з іншими системами. Відсутність цього аналізу не дає змоги сконцентруватися на наукових дослідженнях виключно системи державного регулювання сфери. Необхідно зосередитися на комплексності підходів та дій, реалізація яких сприяла б прискоренню вирішення як проблем, наявних у сфері використання ПЕР загалом, так і в системі її державного регулювання зокрема.

Список використаної літератури:

1. Конник Д.Л. Пять способов государственного стимулирования энергосбережения в США. URL: http://web.sstu.runnet.ru/win/jurnal_2/2konnik.html.
2. Мірошніченко Л.П. Формування державного контролю у сфері енергетичних ресурсів: творча робота. URL: http://kds.org.ua/blog/formuvanny_aderzhavnogo-kontrolyu-u-sferi-energetichnih-resursiv.
3. Савченко Т.Г. Зарубіжний досвід ефективного використання ресурсів. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/ekon/2010_17/savchenko.pdf.
4. Шевцов А.І. Енергетична незалежність. Шляхи та ціна забезпечення : аналіт. записка / А.І. Шевцов, М.Г. Земляний. URL: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/54.htm>.
5. Офіційний сайт проекту «Ведення бізнесу». Doing Business Project. URL: <http://www.doingbusiness.org/>.
6. Турченко Д.К. Проблеми й передумови відродження паливно-енергетичного комплексу. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=18744 &print=Y.
7. Инвестиции в энергоэффективность: устранение барьеров / Доклад Секретариата Энергетической Хартии. URL: <http://www.encharter.org/index.php?id=166&L=1>.
8. Принципи ефективного державного регулювання, які практикуються у Великобританії / Аналітичний Центр «Академія». URL: <http://www.academia.org.ua/?p=11>.
9. Інтернет-платформа Easy Business. URL: www.easybusiness.in.ua.
10. Маркова Т.Д. Державне регулювання енергозбереження як засіб підвищення економічної безпеки. URL: http://www.rusnauka.com/30_NNM_2010/Economics/73051.doc.htm.
11. Стратегія реформ – 2020. URL: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>.

Тронь А. Я. Сфера использования топливно-энергетических ресурсов как объект государственного регулирования в современных экономических условиях

В статье проанализировано состояние функционирования сферы использования топливно-энергетических ресурсов (далее – ТЭР), акцентировано внимание на действительности и основных недостатках ее государственного регулирования, проблемных вопросах, которые существуют в данной сфере и на которые необходимо обратить внимание в процессе ее реформирования в условиях развития рыночных механизмов; определены основные задачи, которых необходимо достичь при усовершенствовании системы государственного регулирования сферы.

Определены пути усовершенствования системы государственного регулирования сферы и сформированы основные индикаторы эффективности, достигнув которых возможно создать конкурентную среду в сфере использования ТЭР. Нарботаны предложения относительно возможных направлений дальнейшего усовершенствования функционирования сферы в условиях рыночных отношений с учетом необходимости повышения эффективности использования топлива и энергии.

Ключевые слова: топливно-энергетические ресурсы, государственное регулирование, рыночные механизмы, конкурентная среда, сфера использования, энергоэффективность.

Tron O. Ya. Use of fuel and energy resources as an object of state regulation in modern economic conditions

The article analyzes the state of functioning of the sphere of use of fuel and energy resources (here in after – FER), emphasizes the efficiency and the main shortcomings of its state regulation, focuses on problematic issues that exist in this field and those which need to be addressed in the process of its reforming in the conditions of development of market mechanisms, determines the main tasks that need to be achieved with the improvement of the system of state regulation of the domain.

The ways of improving the system of state regulation of the domain have been determined and the main indicators of efficiency have been formed, after achievement of which it is possible to create a competitive environment in the field of the use of FER. Proposals on possible directions of further improvement of the domain functioning in the conditions of market relations are worked out, taking into account the need to increase the efficiency of fuel and energy use.

Key words: *fuel and energy resources, state regulation, market mechanisms, competitive environment, domain of use, energy efficiency.*